

Eklis Kata

Pécsi Tudományegyetem

Nőiség a politikai interjúvezetésben

Az utóbbi évtized számos női beszélgetésvezető megjelenését eredményezte a politikai műsorokban. Szakmaiságuk mellett nőiségük is kijelölni látszik szerepkörét a magyar politikai interjúvezetésben csakúgy, mint a tudomány és művészet területein. Az elemzésben arra keressük a választ, hogy az interakcióban lévő felek (női műsorvezetők és férfi politikusok) társadalmi neme milyen módon befolyásolja az alkalmazott kommunikációs stílust. Négy női műsorvezető beszélgetésirányítási módszereit hasonlítjuk össze, s részletesen bemutatjuk a beszédszervező beszédaktusokat (témaajánlás, témaelfogadás, témaelhárítás) és az őket kísérő nemverbális jeleket.

Bevezetés

A tanulmány három televíziós csatornán (M1, ATV, Hír TV), négy műsorvezetőnő (Krizsó Szilvia, Mészáros Antónia, Kálmán Olga, Nagy Katalin) ugyanazzal a férfi politikussal (Varga Mihállyal) folytatott beszélgetését elemzi. Három interjú 2009 első hónapjaiban, egy pedig novemberben volt látható. Mindegyik interjú elérhető a fidesz.hu honlapon, a média alponton belül a videók között. Választásunk részben azért esett a Fideszes politikussal történő beszélgetésekre, mert az elmúlt három évben összegyűjtött politikai interjúk vendégei közül ő az egyetlen, aki mindegyik műsorvezetőnővel beszélget, továbbá az ő kommunikációja a többi vendéghez képest kiegyensúlyozott, szélsőséges elemektől mentes. Úgy gondoljuk, ez nagyobb lehetőséget nyújt a kérdezők stílusának alaposabb megfigyelésére, a nők által alkalmazott beszédszervező beszédaktusok és nemverbális elemek feltárására.

Napjainkban a média feminizálása figyelhető meg: hirdetésekkel, reklámokkal telített, életmódtanácsokkal foglalkozó oldalak és műsorok bombázzák a női a célközönséget. Gill (2007) felhívja a figyelmet a 20. század végi 21. század eleji, a médiaiparban különösen nyilvánvalóvá váló, a nemi különbség újra természetessé tételét ún. retro-szexizmust propagáló, reklámhadjárattól vezérelt diskurzusra, amely a szegregáción alapuló férfi és női univerzumról szól, amelyben erősen elkülönülnek a 'lányos' (életmód, otthon, főzés és szabadidő) és a 'fiús' dolgok (sport, politika, üzlet). A

médiaproducereket (vagy akár újságírókat, szerkesztőket, forgatókönyvírókat, rendezőket) neme és a médiában megjelenő genderrepresentációk természetének komplex kapcsolatát hangsúlyozza Gill, s úgy véli, nincs egyenes arányosság a médiában dolgozó több nő és a pozitívabb representációk között. A médiaszakmák presztízsromlásaként is interpretálható a nők – férfiakat kiszorító - erősödő jelenléte a területen. Létrejönnek az ún. 'pink-collar ghettos', s a nők számos esetben küzdenek kommunikációs stílusuk elfogadtatásáért, a korábban férfiak uralta szférában. Vajon a szakmai keret határozza meg nyelvhasználatukat, vagy női mivoltuk játszik nagyobb szerepet az alkalmazott stratégiákban? Az utóbbi évek női-férfi interjúvezetési stílusainak vizsgálata eredményeként a jelen elemzésben eltávolodunk a differencia-hipotézistől, s a genderet a gyakorlatközösségen belül próbáljuk megragadni.

Eckert és McConnell-Ginet (1998) *gyakorlatközösség* fogalma az utóbbi évtized gender kutatásának és konverzáció elemzésének fontos területét jelölte ki.

A gyakorlatközösség olyan emberek összessége, akik kölcsönös kötelezettségvállalás mellett valamelyest kölcsönös igyekezettel gyűlnek össze. A tevékenységi módok, a beszédmódok, a hiedelmek, az értékek, a hatalmi viszonyok – röviden a gyakorlat – e törekvés mentén szerveződött közös tevékenység során jönnek létre. (Eckert & McConnell - Ginet 1998, 490)

Eckert és McConnell-Ginet úgy tekint a genderre mint a gyakorlatból felmerülő valamire, ami a cselekvésből, nem pedig az ember pusztá létéből adódik. Nyelv és gender kapcsolata a helyi gyakorlatközösségekben résztvevő férfiak és nők tevékenységében jön létre. Az elmélet követői hangsúlyozzák, hogy a nők és férfiak korlátai, lehetőségei helyhez kötöttek, kontextus-függőek, s mindig lokálisan kell vizsgálni őket. Ezek alapján az elemzés tárgya a politikai műsorokat vezető nők és a politikus férfiak gyakorlatközösségében megfigyelhető beszédsszervező beszédaktusok és nemverbális kommunikáció.

Beszédsszervező beszédaktusok

Huszár Ágnes (2009) nők és férfiak mindennapi beszélgetéseit elemző tanulmányok eredményei alapján azt írja, hogy a kommunikáció szervezésében eltérő szerep jut a nőknek és a férfiaknak. Míg a beszélgetés téma-meghatározása és a kontrollt gyakorló beszédaktusok a férfiak sajátja, a kontroll elfogadását jelző beszédaktusok (egyetértés kifejezése, dicséret, bók,

alávetettség jelzése) többnyire a nőkre jellemzőek. Schnyder (1997) vegyes nemű beszélgetések elemzésének összesítésekor megállapította, hogy a nők ritkábban határozzák meg a beszélgetés (rész)témáját, mint a férfiak. (in: Huszár 2009, 61)

A kontrollfunkcióval kapcsolatos Hámori Ágnes (2007b) miniszterelnöki vitákat elemző tanulmánya is. Ebben úgy vélekedik a szerző, hogy

A kezdeményezések és kihívások aránya egy beszélgetésben az interakcionális dominancia, az irányítás egyik legfontosabb...mutatója, ami gyakran a magasabb ranghoz kapcsolódik. ..emellett a lendületesség és a kompetencia benyomását is erősíti. (19)

A fentiekhez képest az interjú speciális szituáció, ahol – nemtől függetlenül - elsődlegesen a beszélgetésvezető kezében van a téma meghatározás joga, többnyire ő ajánlja a beszédtemát. Az interjúvezető irányító szerepét a meghívott beszélgetőpartner legtöbbször elfogadja, mivel azonban a politikai interjú célja eltér a szakmai beszélgetésektől, előfordulhat, hogy a partner befolyást szeretne gyakorolni a tematikai szerveződésre, ezért bizonyos témaajánlásokat elhárít, vagy újakat ajánl. Ha a partner elsőre nem fogadja el a témát, a műsorvezető megkísérelheti többször is annak ajánlását, vagy újakkal próbálkozhat.

A három televíziós csatorna kiváló lehetőséget biztosít arra, hogy összehasonlítsuk a kérdezők nyelvi viselkedését, hiszen feltételezhető, hogy a műsorvezetőknek eltérő szerkesztői és politikai elvárásoknak kell megfelelniük. Az alábbiakban a beszédszervező beszédaktusok részletes elemzésével rávilágítunk a kommunikációs stratégiák különbségeire. Az 1. táblázat a témaajánlások, elfogadások és elhárítások számát mutatja. A témaajánlások kezdeményezésekként értelmezhetők, így az interakcionális dominancia mutatói. Az elméletileg elfogulatlan közszolgálati televízió, az M1 két műsorvezetőnője (Mészáros Antónia és Krizsó Szilvia) csaknem azonos számú témát ajánl Varga Mihálynak (a továbbiakban VM) (9 és 8). Ha nem figyelnénk a partner ajánlásainak számát, azt mondhatnánk, hogy mindkét esetben a politikai interjúkra általánosan jellemző témaajánlás történik. Ám a meghívott politikus ajánlásainak száma határozott eltérést mutat a két műsorvezetőnőnél: míg a partner Mészáros Antóniának (a későbbiekben MA) ugyanannyi témát javasol, mint a kérdező (9:9), Krizsó SZilviával (később KSZ) beszélgetve VM hárommal kevesebb témát ajánl, mint a műsorvezetőnő (8:5). Önmagában ez a különbség még nem bizonyíték az eltérő kommunikációs stratégiák alkalmazására, de jelzésértékű. MA rizikósabb területekre vonatkozó, határozottabb kérdésfeltevése a partnert éberebb, a beszélgetést tematikai szinten irányító kommunikációra

sarkallja. Ha kevesebb témaajánlással él VM, félő, hogy a számára fontos, a politikusnak vagy pártjának kedvező gondolatok, elvek kifejtésére nem kínál a műsorvezető lehetőséget. Ezek alapján a politikus nem engedheti meg magának, hogy csak a feltett kérdésekre válaszoljon, mondanivalóját a válaszbba burkoltan, új téma ajánlásával igyekszik megfogalmazni.

Az ATV a baloldali erők által támogatott csatorna hírében áll, ahol Kálmán Olga (később KO) nemcsak az Egyenes beszéd című műsor vezetője, hanem a csatorna hírigazgatója is. Ez a pozíció feltehetően nagyobb szabadságot biztosít a beszélgetés szervezésében. A témaajánlások magas száma (11) az interjúvezető interakcionális dominanciájára utal, s a műsorvezetőnő kompetenciájának benyomását erősíti. A partner témajavaslatait figyelembe véve (12) azt sejtethetjük, hogy a kérdező által ajánlott témák kedvezőtlen helyzetet teremtenek a politikus számára, amit úgy próbál megoldani, hogy több beszédtemát javasol, mint amennyit az interjúszituáció megkívánna. A nem verbális háttércsatorna-jelzések, pl. a szemkontaktus kontrolláló funkciója erősíti meg ezt az értelmezést. Mind a beszélgetésvezető, mind a partner a konverzáció irányításáért szállnak harcba.

A harmadik televízió, a politikai jobboldal által támogatott Hír TV műsorvezetője, Nagy Katalin (a továbbiakban NK), ugyanolyan magas számú témaajánlást tesz, mint ATV-s kolléganője, KO. Azonban a vele beszélgető VM jóval kevesebb beszédtemát javasol, ez pedig azt mutatja, hogy a meghívott vendég nagy mértékben elfogadja a kérdező tematikai irányítását. A csatorna, s a Rájátszás című műsorban NK várhatóan a politikusnak kedvező interjúszituációt teremt olyan témák ajánlásával, amelyeket a politikus bátran elfogadhat, nem kockázatos tehát kevesebb kezdeményezéssel élnie. A konzervatív értékeket képviselő csatorna műsorvezetőnője a magas rangú férfi politikus homlokzatát nem fenyegeti, nem fenyegetheti. Nem meglepő, hogy a vendég mindössze három témát ajánl.

	MA	VM	KSZ	VM	KO	VM	NK	VM
témaajánlás	9	9	8	5	11	12	11	3
témaelfogadás	3	6	2	5	7	8	1	8
témaelhárítás	6	3	3	3	5	3	2	3

A témaajánlásra adott pozitív válasz - a téma elfogadása

A politikusok kommunikációs tréningje - mint az Bruck Gábortól hallhattuk a Friderikusz most 2007. egyik áprilisi adásában- tartalmaz olyan információt,

miszerint az interjút egy lehetőségként kell kezelni a párt alapelveinek széleskörű terjesztésére, s az adott kérdést, témaajánlást úgy célszerű értelmezni, módosítani, hogy a meghívott politikus udvariasan átvegye a tematikai irányítást. Ha ezt úgy teszi, hogy reagál a kérdésre, akkor elfogadja a témát, s az interjúvezető szimbolikus, irányítási hatalmát tiszteletben tartja. Ebben az esetben nem kerül sor ismételt ajánlásokra, a témafejlődés lineárisabb. A téma elfogadásával az interjúalany együttműködési készségét jelzi. Ez a beszédszervező beszédaktus jellemzően a partner kommunikációjának eleme, de előfordul az interjúvezetőnél is.

Az Este című műsor vezetői hasonló mértékben fogadják el a partner témaajánlásait: (MA:3, KSZ: 2). Az elfogadott témák számát érdemes összevetni az ajánlott témák számával, mivel ez a viszonyszám világossá teszi, hogy melyik beszélgetésvezető ragaszkodik határozottabban az interjú tematikai irányításához. Míg MA 3 témát fogad el a partner által javasolt 9 témából, KSZ kettőt az ötből. A számok közötti különbség MA esetében kétszerese a VM-KSZ ajánlás és elfogadás arányának, ami a műsorvezető interakcionális dominanciáját jelzi.

Az Egyenes beszédben KO a legmagasabb számú témaelfogadást produkálja. Ha nem hasonlítanánk az ajánlott témák számához, megállapíthatnánk, hogy az interjúvezető együttműködési készsége a legmagasabb a vizsgált női műsorvezetők közül. Bár, ha a partner által javasolt 12 téma korrelációjában vizsgáljuk KO témaelfogadását, akkor ugyanúgy, mint MA esetében, a tematikai meghatározás jogát a kezében tartó interjúvezetői stílusról beszélhetünk. Fontos mutató a kérdező és partnere közötti témaelfogadás-számok különbsége, amely megegyezik témaajánlásaik különbségével. Teljes mértékben egyenjogú, a partnert irányítani szándékozó konverzációs felekként ismerjük meg a műsorvezetőt és a politikusot.

A Rájátszásban fogad el a legkevesebb témát a műsorvezető, mindössze egyet. Ezzel szemben a partner 8 témaelfogadást tesz. A beszélgetést irányító szerep, a szimbolikus hatalom egyértelműen a műsorvezetőé, még akkor is, ha az ajánlások számát összevetjük az elfogadások számával. NK kommunikációs stílusa, talán a program szerkesztői elvárásaitól vezérelve, a partner együttműködési készségére építő, irányító jelleget ölt. Az M1 és az ATV műsorvezetőnői szintén kontrollálják a beszélgetést, de azt úgy teszik, hogy a partnernek kevésbé kedvező témákat ajánlanak.

A témaajánlásra adott negatív válasz - a téma elhárítása

A témaelhárítás a politikai interjúk egyik legfontosabb beszédszervező beszédaktusa, utal az interakcióban lévő felek együttműködésére, valamint a

kommunikációs stratégiákra. A vizsgálat kezdetekor kíváncsiak voltunk, vajon a gender meghatározza-e milyen típusú témaelhárítással élnek a műsorvezetőnők és a férfi politikus. Az elemzés támaszkodik Alan Partington (2006) válaszkikerülési kategóriáira, azok vázlatos bemutatásával. (vö. Eklics-Huszár 2010) A szerző a Fehér Ház sajtótájékoztatóit elemző írásában a szóvivők kérdéselhárító módszereit, valamint a sajtó képviselőinek kérdéstechnikáit csoportosítja. A 21. század politikai beszélgetéseit vizsgálva Partington hangsúlyozza, hogy a politikusok a lehető legjobb fényben kívánják magukat feltüntetni, s igyekeznek elkerülni a tényekről, számokról szóló információközlést. A sajtó, ezzel ellentétben, igyekszik minél több negatívumot feltárni a politikusok gyengeségéből, kétségeiből. Mivel az interakcióban lévő felek célja meglehetősen eltérő lehet, megnyilvánulásaik nem feltétlenül egyenes kérdések és egyértelmű válaszok. Elemzésünkben a következő Partington-i kérdéselhárításokat figyelhetjük meg:

1. A kérdés nyílt elutasítása

A meghívott vendég nyíltan deklarálja, hogy nem kíván válaszolni a feltett kérdésre. Ez homlokzatfenyegető aktusként értelmezhető (Goffman) az interjúvezető számára. Szerencsésebb esetben magyarázatot ad erre, máskor egyszerűen jelzi, hogy nincs válasz, várja a következő kérdést. Az angol 'Next question' kifejezés egyértelműen jelzi az elutasítást. A konfliktus elkerülésére irányuló szándék lehet az oka annak, hogy nem találtunk egyetlen példát sem a politikus válaszaiban.

2. Információhiányra való hivatkozás

A leggyakoribb elhárító kifejezés a 'Nem tudom.' Amikor a politikus hangsúlyozza, hogy megpróbálja megválaszolni a kérdést, akkor is ezt a módszert alkalmazza, pusztán a hallgatóságra kedvezőbb benyomást kíván tenni, szándéka hangoztatásával. Számos esetben a helyzetére, a pozíciójára hivatkozik, amelyben nem lehet információja bizonyos intézkedésekről. A négy interjú közül egy szolgál példával erre.

3. A kérdés máshoz címzése

A' kérdezze meg erről a következő vendégét', vagy a 'pártelnök biztosan tud erre válaszolni', vagy 'nézze meg a tegnapi sajtót', akár a 'hadd mondja el ő maga' jellegű megnyilatkozások tartoznak ide. A Kálmán Olgával folytatott beszélgetésben él a politikus ezzel a háritó stratégiával, amikor a kérdező feltevéseket fogalmaz meg Orbán Viktor Gyurcsány Ferenc meghívását elutasító indokaira vonatkozólag : „ *Hát, nézze, hívja meg Orbán Viktort, és kérdezze meg tőle, én erre nem tudok válaszolni.*” Krizsó Szilvia kérdésére

'a válságból való egyetlen kiút a kormányváltás' Varga Mihály így válaszol: „De nem egyszerűbb, ha ezt az emberekre bízjuk?”

4. Retorikai stílus, hivatali zsargon, 'diplomata blabla'

A háritás gyakori módja a homályos fogalmazás, amely úgy hangzik, mintha pontosabb választ adna a beszélő. Ez nyilvánvalóan a diplomácia egyik fontos eszköze. Szoros összefüggést mutat ez az elhárítási mód a 'biztonságos témák felvetése' valamint az 'általánosítás' technikáival. A téma ilyen módon történő háritása során a válaszadó nyugtázza a hallottakat, és más témát javasol. Feltehetően a politikusok kommunikációs képzése során felhívják a figyelmet a nyílt támadás kerülésére, így az udvariasabb, homlokzatkímélő elhárítás figyelhető meg az elemzett interjúkban. A későbbiekben idézett NK-VM interjú riporter témaajánlásokra adott háritások ebbe a kategóriába tartoznak.

5. A kérdés, a kérdező vagy a forrás vitatása, provokálása

A háritás egyik eszköze a támadás, vagyis a politikus hibát talál a kérdés megfogalmazásában, a kérdező stílusában, az információ forrását minősíti, pl. 'Ne tekintsük a Népszabadságot egy komoly forrásnak.' „Nem ez a lényeg”. A Mészáros Antónia interjújában Varga Mihály a műsorvezető információközlésére így reagál: „Hát, ez túlzás talán, én nem így fogalmaznék.” Másutt, ugyanebben az interjúban ezt mondja:

VM: - Igen, többet adtunk be. Többet adott be az MSZP is ..öö tavalý^ öö

MA: - Közösen, valóban <VM halványan mosolyog>.

VM: - öö de nem ez a lényeg <gyors beszédtempó>, az a lényeg, hogy mit fogadtak el. Semmit sem fogadtak el, <gyors beszéd, szemkontaktus, fejingetés> tehát, ebből a szempontból nagyon pontosan elmondta, az SZDSZ-t vásárolta meg a kormány egy 4 milliárdos informatikai pluszpénzzel, Kóka János [és]

A politikus tehát a saját szempontjainak megfelelően elhárítja a kedvezőtlen témát, nyilván nem a politikai ellenfél indítványairól kíván szólni. Ezt legegyszerűbben a műsorvezető felvetésének kritizálásával teszi.

A következő interjúrészlet KO és VM beszélgetéséből származik:

VM: Annyiban pontosítanám ezt a mondatot <jobb kéz előrelendül, bólint>, nyilván valamelyik újság..írói öö közleményből [olvasta^]

KO: [Mind]egyik így [hozta]

VM: [Én azt mondtam,] hogy lehet <két kéz a levegőben, mutatóujjak nyújtva, egymás felé néznek, a többi behajlítva> Tehát, ez a történet azért még nincs lezárva^ <szemkontaktus>, 2010. áprilisáig lehet igénybe venni az IMF-nek a hitelét.

A téma figyelmen kívül hagyása, azt jelenti, hogy a beszélő nem reagál a korábban elhangzott témaajánlásra, hanem másról beszél. Ez a beszédaktus gyakorta az interjúvezető stratégiájának egyik eszköze a tematika követésére, s anélkül, hogy megsértené a vendégét egy esetleges „erről most ne beszéljünk megjegyzéssel”, folytatja kérdésfeltevését.

Az újságírók kérdéseinek megválaszolatási kísérleteit is csoportosítja Partington, amelyek közül csak azokat emeljük ki, amelyek előfordulnak a vizsgált interjúkban. Ezek közül néhány a **témaajánlások** és nem az elhárítások körébe tartozik.

a. Ellenségeskedés

Olyan kérdések tartoznak ebbe a kategóriába, mint 'Ez egy válasz? Meddig mennek még el? A kritikai hangvétel és az irónia jellemzi ezeket a közléseket. Kálmán Olga többször fogalmaz meg ellenséges közléseket pl. amikor Varga Mihály azt mondja, hogy lehet, hogy újra kell tervezni a költségvetést: ezt veti közbe „*De ez is csak lehet*”.

b. Lehetetlen kérdések

Előfordulhat olyan szituáció, amikor diplomáciai okokból egyértelmű, hogy nem adhat nyílt választ a vendég, sem megvédeni, sem cáfolni nem szabad bizonyos információkat. Varga Mihály nem is számít Nagy Katalinnál erre, aki az EP választásokkal kapcsolatban a Fidesz-lista iránt érdeklődik:

NK: *Az EP választás ebben az évben lesz.* <tagolt beszéd, mosoly, szemkontaktus, előredől> *A listában megegyeztek ma az elnökségi ülésen?* <mosoly, emelt szemöldök, szemkontaktus>

VM: *Igen, ...a. csupa fontos témát tárgyaltunk ma* <széles mosoly, fej oldalra fordul, szemkontaktus>, *és valóban az Európai Parlamenti választásra elkészült ...a... Fidesznek is a listája^* <fejingálás, szemkontaktus>...*Nagy meglepetés nincsen rajta, tehát nem akarok itt elébe futni a dolgoknak, [bízzen]*

NK: *[Hány] bellyel számolnak egyébként?* <VM torokköszörülése, meglepett tekintete>

VM: *Hát, ez nyilván függ a részvételi aránytól, és függ attól, hogy a Fidesz milyen támogatottságot kap^, én..öö..azért..öö azt ..<bólogat> tudnám..meg....célozni egy kívánatos szintnek, hogyha az Európa Parlamenti képviselői helyeknek a felét* <szemkontaktus, bólogat> *azért a Fidesz ..öö.. nyerné el. Tehát, az 50*

százalékát <szemöldök megemlése, szemkontaktus, fej oldalt fordítása> ezeknek a mandátumoknak el tudnánk hozni^, szerintem erre azért van esélye <bólint, szemkontaktus> a Fidesznek^, és hát, azt is hadd tegyem hozzá, hogy ez a lista, habár elfogadásra került, de hétvégén az országos választmányi ülésen hagyja majd jóvá <fej oldalt billentése, szemkontaktus>, csak az elnökség tehet pontot ennek a listának a végére.

NK: *„Konkrét neveket <mosoly, szemkontaktus, kérlelő hangnem> akkor majd hétvégén kérdezzünk? /*

VM: *Nem mennék elébe <szemkontaktus, bólint>, azért annyit hadd áruljak el, hogy a lista vezetője az a személy lesz, aki..ezt a listát korábban is vezette <halvány mosoly, szemkontaktus>*

NK: *Schmitt Pál. <tagoltan, bársonyos hangon>*

VM: *Hát, így van. <bólint, halvány mosoly, szemkontaktus>*

Bár nem a politikus válaszol, a kérdező mégis eléri célját, kimondja azt a nevet, amelyet szerinte hallania kell a televízió nézőinek.

c. Számonkérő, vádaskodó kérdések

A támadó beszéd inkább csak formailag emlékeztet a kérdésre, célja azonban a partner sarokba szorítása. 'Nem kérdezték meg a pártigazgatót, hogy miért állított ilyet?' Kálmán Olga kérdezi a politikust: „*A költségvetés elfogadása után már nincs dolgunk?*”

d. A vendég kérdés elhárítási indokainak figyelmen kívül hagyása

A partner magyarázatát szándékos elhallgatási kísérleteire rendszerint figyelmen kívül hagyja a kérdező, s újból felteszi kérdését.

e. Ragaszkodás a kérdéshez

Bizonyos kérdéseket hosszasan ismételve tesz fel az újságíró, amíg nem kap elfogadható választ. A mindenáron való kérdésfeltevés a nem megfelelő gyakorlattal rendelkező partner esetében erős érzelmi reakciókat válthat ki. A b. pontban ismertetett lehetetlen kérdés ismétlése már ebbe a csoportba is átér.

Nemverbális kommunikáció

Fontos megemlítenünk, hogy a partner nemverbális kommunikációja meghatározhatja a kérdezőt, hiszen az együttműködés jelzéseként a beszélgetés irányítója konverzációs stílusában alkalmazkodik vendégéhez. Mindegyik műsorvezetőnő esetében megfigyelhető ez az igazodás. Hámori

Ágnes Dominancia és barátságosság a Kulcsár-kihallgatáson (2006) című tanulmányában a háttéracsatorna-jelzések közé sorolja a partner nemverbális jeleit, amelyeknek több funkciója lehet; egy részük a hallgató biztatását fejezi ki a további beszédre vagy értékelést ad az elhangzottakkal kapcsolatban, más részük beszédátvételi szándékot jelez. A háttéracsatorna jelzések közös jellemzője, hogy a másik beszélő fordulója alatt, vagyis annak beszéde közben kerülnek sorra, s általában nem a félbeszakítás céljával. A négy interjúban megfigyelt nemverbális jelek csak részint töltenek be háttéracsatorna-funkciót, sokszor a beszélő a saját kommunikációját erősíti meg vagy írja felül ezek alkalmazásával.

Szemkontaktus

A nyugati kultúrákra jellemzően a beszélgetés első és legfontosabb nemverbális kísérője a szemkontaktus (Forgács, 2002), azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az interakcióban lévő felek személyisége, a beszédtema, a határozott irányítás képessége, valamint a szerkesztői utasítások illetve a politikai kommunikációs tréningek irányelvei mind meghatározzák annak mértékét.

A műsorvezetők beszélgetéseiben a szemkontaktus különböző funkciókkal bír, amelyek lehetnek támogatók és fenyegetők. Ezek további alfunkciókra is oszthatók:

- támogató: az érdeklődés kifejezése,
- a mondanivaló megértetése,
- a mondanivaló fontosságának jelzése.
- fenyegető: konfrontálódásra kész, ellentétes nézőpont jelzése,
- határozott irányítás kifejezése.

Varga Mihály határozott szemkontaktust tart fenn mindegyik beszélgető partnerével, valószínűleg ez is hatással van a kérdezők hasonlóan magas számú szemkontaktusára. Hasonló eredményeik alapján az interjúvezetők két csoportra oszthatók. Mészáros Antónia és Kálmán Olga a partner szemkontaktusának felét vagy kevesebb, mint felét produkálja. Krizsó Szilvia és Nagy Katalin több, mint háromszor kevesebbszer néz a meghívott politikus szemébe, mint Varga Mihály a kérdezőbe. MA és KO látszólag kisebb hatalmi távolságot választ a politikussal szemben. Udvariisan és együttműködően, ugyanakkor szimbolikus hatalmuk birtokában, határozott kontrollfunkciót gyakorolnak. Érdeklődők, ezzel egyidőben készen állnak konfrontálódásra is, ha szükségesnek vélik azt.

Vessünk egy pillantást Nagy Katalin és Varga Mihály szemkontaktus számainak arányára (14:65)! A politikus NK szemébe néz legtöbbször a vizsgált beszélgetések során, a kérdező viszont a legalacsonyabb

szemkontaktusszámot produkálja. Vajon minek köszönhető ez az aligha várt eredmény? Szerkesztői fogásoknak, a kamera beállításnak, így többször látjuk a politikust, mint a műsorvezetőt? Talán a csatornára jellemző konzervatív szemlélet határozza meg az interjúvezető nyelvi (verbális és nemverbális) viselkedését, miszerint a magas pozícióban lévő férfi politikusra az alacsonyabb, bár szimbolikus 'irányító' hatalommal rendelkező női kérdező nem emelheti gyakran tekintetét. Elképzelhető, hogy a műsorvezető rendkívül tudatos stratégiát folytat; megfelel a szerkesztői elvárásoknak, 'hozza' a sztereotip női viselkedést. Ez azt jelenti, hogy a felszínen teljes mértékű homlokzattámogató, a politikust kedvező fényben feltüntető kommunikációs stílust folytat, azonban a témaajánlásokat és elhárításokat figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy az információszerzés célját szem előtt tartó, határozott riporter szakmaisága kontrollálja az interjút. Hangsúlyozandó, hogy a fenti interpretáció nem tekinthető bizonyítottnak, mindazonáltal a korábban olvasott interjúrészlet megerősíteni látszik ezt a vélekedést.

Mosoly

A nem-verbális kommunikáció eszközei közül a mosolyt elemzik legtöbben. Szerepe a saját és a partner homlokzatának (a goffmani *face*) védelmében van: feszültséget old, egyetértést fejez ki. Jelezheti az egy csapatba tartozást, megerősítheti a meghívottat a kérdező barátságos szándékáról. A partnerrel való egyetértésen túl azonban jelezhet distanciát is. Példáinkban az üdvözlést, elköszönést kíséri mosoly, továbbá metainformatív közlések háttércsatornája, valamint a kellemetlen kérdéseket, vagy az ismételt témaajánlásokat finomítja. Korábbi politikai interjúkat elemző írások már vizsgálták a mosoly gyakoriságát, funkcióját (Eklics 2008, 2009). Ez alkalommal azt is megfigyelhetjük, hogy a korábban tipikusan nőiesnek vélt mosoly, mennyiben tekinthető általános nemverbális eszköznek az interjúvezetés során. A táblázat kettő szélsőséges értéket mutat. Krizsó Szilvia az M1 Az Este című műsorában egyszer sem mosolyog partnerére. Ez meglehetősen ritka; nemtől függetlenül minimálisan két alkalommal, az üdvözlések és elköszönések alkalmával mosolyogni szoktak a műsorvezetők. A mosoly hiánya távolságtartó magatartást jelez, s egyben a kontrollfunkció fenntartására is utal. Bár, ez a tanulmány nem tűzte ki célul a kérdések vizsgálatát, fontos megemlítenünk, hogy KSZ gyakran indirekt kérdéseket tesz fel, amelyek udvarias, óvatos vagy akár bizonytalan kérdésekként értelmezhetők. Az interjúban fellelhető együttműködést kifejező beszédsszervező beszédaktusok, valamint a nemverbális kommunikáció KSZ esetében az óvatos, a korábban férfiak által betöltött, s rájuk jellemző hűvösebb kérdezői stílus alkalmazása valószínűsíthető.

MA(6) és KO(4) mosolyával az üdvözléseket kíséri, valamint a kényesebb kérdéseket finomítja. Konfliktusmegoldó szerepét nemcsak náluk, de NK-nál is láthatjuk. Míg az M1-en és az ATV-n adódhat a vendég számára kellemetlen kérdés, amelyet többször tompítanak a műsorvezetők mosollyal, a Hír TV-s beszélgetésben meglehetősen ritka, hogy a partner közlését megnehezítő kérdést tesz fel NK. Az együttműködés jeleként itt mosolyognak legtöbbször a partnerek. Mint azt már korábban láttuk, Nagy Katalinnál is előfordul, hogy a téma nem hagyja nyugodni a műsorvezetőt, s a vendégnek kevésbé tetsző módon újból és újból ajánlja ugyanazt a témát. NK mosollyal oldja fel a kínos másodperceket. Ekkor, a múlt század 50-es éveiben a női mosolynak tulajdonított 'alárendelő' funkciót (Goffman) működteti. A kérdező genere izgalmasan konstituálódik a párbeszéd során. A kettejük által alkotott gyakorlatközösség kérdezői szereprepertoárát látszik bővíteni a műsorvezető; a vendéget támogató, mosolygó, finom szemkontaktust fenntartó, helyeslő és magát háttérbe helyező beszélgetőpartner éppen a sztereotíp nőies kelléktárat hívja segítségül szakmai célkitűzése megvalósításához. Tehát, kérdését határozottan megválaszoltatja, s a tőle szokatlan kommunikációs stílus által okozott homlokzatfenyegetést ügyesen mérsékli nemverbális eszközeivel.

Előredőlés

Ahogy a *Frost/Nixon* című filmben (rendező: Ron Howard, 2008) látható, a riporter határozott szóátvételi szándékát előredőléssel jelzi, ez beszélgetésirányító stratégiájának fontos eleme. A női műsorvezetők és az adott férfi politikus gyakorlatközösségében az előredőlés elsősorban az interakciót irányító eszköze. A táblázatban látható, hogy minimális eltérés tapasztalható a különböző csatornák műsorvezetőinél, bár Az M1-en MA többször dől előre kollégáinál. Szóátvételi szándékának következetesen alkalmazott eleme e mozdulat. Talán az angolszász kultúra befolyása (a BBC-nél töltött 6 év) érvényesül kérdezői stratégiájában, a nemzetközi gyakorlatban már az 1960-as években kimutatták az előrehajlás ilyen szerepét. (in Forgács 2002). Beszélgető partnerként a politikus egy esettől eltekintve nem alkalmazza ezt a nemverbális eszközt. Az részint a partner együttműködő hozzáállásában kereshető, másrészt mérsékelt viselkedésében. Magabiztossága szintén tetten érhető, az információ birtokában úgy vélheti, hogy nem neki kell a szóátvételért küzdenie, majd a riporter alkalmazkodik hozzá. Ésszerű magyarázatnak tűnik az előredőlés kihagyására a szemkontaktus több funkciójának alkalmazása. Varga Mihály nemcsak ezekben az interjúkban szegezi gyakran tekintetét a partnerre, hanem a negyven politikai interjút tartalmazó korpuszunkban (ugyanezen interjúvezetők más politikusokkal beszélgetnek) is ő emelkedik ki szemkontaktusszámával, s az előredőlést helyettesítve határozott

szemkontaktussal jelzi szóátvételi szándékát. Az interakcionális dominancia megszerzéséhez vagy fenntartásához nincs szüksége erre a nyilvánvaló nemverbális elemre, s lássuk be, ezt nem róhatjuk fel hibájaként.

Bólintás

A bólintás, amely a határozott szemkontaktust, illetve a mosolyt követi, több funkciót tölthet be. Tükrözheti a „potenciális partner létezésének elismerését” (Forgács 2002:164). Ezen kívül kifejezheti a hallottakkal való egyetértést, vagy azok nyugtázását, biztatást, valamint a saját közlés nyomatékosítását. Ilyen értelemben hasonló funkciót tölt be, mint verbálisan a „minimális válaszok”. Gyakori nemverbális jele továbbá a szóátvételi szándéknak, amely társulhat előredőléssel és szemkontaktussal is. Varga Mihály nemverbális kommunikációjának kettő, leggyakrabban alkalmazott eleme a szemkontaktus és a bólintás. Az interjúszituációban határozott kommunikációs stílussal rendelkező politikus vélhetően tudatosan választja a fentebb említett eszközöket a saját közlés nyomatékosítására, valamint a partner és a nézők figyelmének megnyerésére. A Hír TV Rájátszás című műsorában bólint legtöbbször a vendég, amely szignifikáns eltérést mutat a többi interjútól. Ez abból adódhat, hogy NK partnereként a 'hazai pálya' előnyeivel rendelkezik a politikus, több lehetősége nyílik pártja és saját nézeteinek kifejtésére, terjesztésére, s a befogadó közönség számára nyomatékosítja is mondandóját. A kérdező azonban nem bólint sokszor, de akkor a partner közlésével való egyetértést fejezi ki. Az alacsony szám arra utal, hogy nem szükséges biztatni partnerét vagy megerősítenie kérdéseit, mivel a politikus kényelmesen viselkedik a jobboldali politikusok számára közismerten barátságos és támogató kereteket biztosító programban. Kálmán Olga bólintásszáma a legalacsonyabb, kizárólag információkérő megnyilvánulásait nyomatékosítja ezáltal. Ugyanezt a funkciót tölti be a bólintás Krizsó Szilviánál és Mészáros Antóniánál is. A politikai interjú gyakorlatközösségében tehát, a női interjúvezetők és az adott férfi politikus bólintás interpretációjában nincs jelentős különbség.

Nem-verbális kommunikáció

	MA	VM	KSZ	VM	KO	VM	NK	VM
szemkontaktus	32	64	15	50	20	48	14	65
bólintás	9	35	10	37	6	36	8	49
mosoly	6	4	-	1	4	2	10	6
előredőlés	6	-	4	-	4	1	3	-

Összegzés

Az elemzésre került politikai interjúk beszédszervező beszédaktusai alapján elmondható, hogy a női interjúvezetők gyakorlatközösségében a témaajánlás a beszélgetés alapvető beszédaktusa, amelyet indirekt és direkt információkéréssel fejeznek ki. A témaajánlások száma az ismételt témaajánlást is tartalmazza, utalva a tematikai irányításhoz való ragaszkodásra. Láthatjuk, hogy a korábban leginkább támogató műsorvezetőnek tekintett Nagy Katalin esetében is tetten érhető a témához való ragaszkodás, azonban ezt eltérő módon fejezi ki a gyakorlatközösség többi tagjához képest. Együttműködését mindvégig fenntartva, mosollyal, szemkontaktussal, prozódiai eszközökkel, tagoltabb beszéddel, bársonyosabb hanggal próbálja meg elérni célját, a téma elfogadtatását. A partner témaajánlásainak száma a legtöbb beszélgetésben csaknem megegyezik a kérdezőével, azonban Nagy Katalin partnereként Varga Mihály mindössze háromszor él ezzel a lehetőséggel.

A témaelhárítások mind a kérdező mind a vendég beszédrészeiben megfigyelhetők. Érdekes módon a politikus mind a négy esetben háromszor utasítja el a témát. Az Estében Mészáros Antónia háritásainak száma a legmagasabb, azonban nemverbális kísérő jelei, prozódiaja mérsékelt homlokzatfenyegetést fejeznek ki, nem kényszerítik a partnert ellentámadásra. A partnerénél kisebb számú témaelutasítás a Hír TV műsorvezetőjénél történik.

A négy beszélgetés közeli vizsgálata rámutat arra, hogy a női politikai interjúvezetők és az adott férfi politikus gyakorlatközösségében a kölcsönös együttműködés jellemzi az interakciót. A beszélgetés irányítását a pozícióból adódóan mindegyik műsorvezető kezében tartja, azonban a partner viselkedése, s a személyek eltérő szerepértelmezései és kompetenciái meghatározzák, hogy ezt könnyedén, vagy erős kontroll fenntartásával tudják megtenni. A nőiség a műsorvezetők hasonló eszközhasználatában és nyelvi viselkedésében ragadható meg. Krizsó Szilvia inkább verbális síkon él nőies lehetőségeivel, s tartózkodik a szélsőséges nemverbális elemektől. Nagy Katalin éppen a fordítottját részesíti előnyben. Mészáros Antónia és Kálmán Olga interjúvezetési stratégiáját a politikai interjúkra jellemző szakmaiság határozza meg, s ennek rendelik alá genderszerepüket. Mindazonáltal, interjúikban több az egyező témaszervező beszédaktus és nemverbális elem, mint a különböző. A kérdezők genderszerepei az interjú során is változnak, ezért láthatunk a táblázatokban eltérő arányszámokat. Aki az egyik helyzetben a rámenős, korábban férfiasnak tartott gyakori témaajánlással él, figyelmen kívül hagyva a partner háritó stratégiáit, finoman árnyalja viselkedését a másikban. A leggyakoribb nemverbális elemek a

szemkontaktus, a bólintás és a mosoly, valamint az előredőlés, amely mindegyik műsorvezetőnőnél a szóátvételi szándékot jelzi. Mennyiségi eltérések és funkcióbeli különbségek természetesen előfordulnak, mint az fentebb olvasható, de a kérdezők nőisége a beszélgetés irányításakor is tetten érhető.

Felhasznált irodalom

- Buda Béla. 1986. *Közvetlen emberi kommunikáció*. Budapest: Animula Kiadó.
- Eckert, P. and McConnell-Ginet, S. 1998. "Communities of practice: where language, gender and power all live?" In: Coates, J. ed. *Language and Gender: A Reader*. Oxford: Blackwell, 484-494.
- Eklics Kata - Huszár Ágnes 2010. "Válaszkikerülési stratégiák politikai interjúkban." *Magyar Nyelvőr* 4:390-404.
- Eklics Kata. 2008. "Politikai interjú női szóval- női szemmel." In: Bodnár Ildikó et al eds. *Sokszínű nyelvészet. „Női szóval- női szemmel” Gender-keletkezés a nyelvészetben és az irodalomban*. Miskolc, 147-155
- Eklics Kata. 2009. "Udvariassági kifejezések a női műsorvezetők kommunikációjában." In: Gecső Tamás, Sárdi Margit, szerk. *A kommunikáció nyelvészeti aspektusai*. Tinta Könyvkiadó, 90–94
- Forgács József. 2002. *A társas érintkezés pszichológiája*. Kairosz Kiadó
- Gill, Rosalind. 2007. *Gender and the Media*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Hámori Ágnes. 2006. "Dominancia és barátságosság a Kulcsár-kihallgatáson." *Magyar Nyelvőr* 130:129-165.
- Hámori Ágnes. 2007b. "Párbajokról nyelvészetileg. Miniszterelnöki viták jellegzetességei társalgáselemzési szempontból." *Századvég* 43:3-35.
- Huszár Ágnes. 2007. "Egy politikai interjú anatómiája." *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* II/1:109–118.
- Huszár Ágnes. 2009. *Bevezetés a gendernyelvészetbe*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Partington, Alan 2006. The Spin-doctor and the Wolf-pack: Rhetorics in conflict at the White House. In: Nicoletta Vasta (ed.) *Forms of Promotion: Texts, Contexts and Cultures*. Bologna: Pàtron Editore, 143–166.

Walsh, Clare. 2006. "Gender and the Genre of the Broadcast Political Interview." In: Baxter, J. ed. *Speaking out. Researching the Female Voice in Public Contexts*, England – New York: Pallgrave Macmillan, 121-138.